

«Приватне Я» в ситуації «зникнення» Іншого: парадокс надлишковості

Олена Ходус, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті дослідницький інтерес сфокусований на проблемі організації приватного порядку життя, який утворюється і змінюється у складній взаємодії «власного Я» з Іншим. Стверджується, що в умовах інформаційно-медійного суспільства, доповненого неоліберальною ідеологією, приватність як те, що зазвичай перебуває поза зоною видимості і потребує певної «обрамленості», навпроти, заявляє про себе у форматі «публічного обґрунтування» – публічно організованої події (у термінології Л. Тевено), тобто сучасна суб'єктивність демонструє радикальну відкритість «приватного Я». Зазначено, що ознакою саме такої конфігурації сучасної приватності стає надмірність/«надлишок внутрішнього», спрямованого назовні. Ідеться про еґотичне самовираження, яке стає сьогодні певною нав'язливою ідеєю і спонукає індивіда відкривати/маніфестувати свій приватний світ (найінтимніші почуття, бажання, думки, дії, речі, слова, практики). З огляду на це запропоновано додати до онто-феноменального маркування приватного принципово нові категорії, як «видимість», «транспарентність», «експануємість». Доведено, що ця онтологічна перверсія виявилась можливою внаслідок трансформації взаємовідносин між Я та Іншим так, нібито світу Іншого не існує, точніше – скасовується інакшість, негативність Іншого, яка зазвичай потребує відчуженості, приховування, потаємності, відокремленості. Визначено, що формально структура Іншого зберігається, але відбувається порушення самої системи сприйняття. І якщо у практичному плані, на рівні фактичного прояву інакшість ніколи не може бути усунена (завжди потрібний той, хто підтверджує наше власне існування), то в екзистенційному сенсі Інший для сучасного суб'єкта вже не є самоочевидним фактом («відсутній Інший», «статистичний Інший», «штучний/медіатизований Інший»).

Ключові слова: емансипація суб'єктивності, приватність, постсоціальність, прагматичні режими, «новий індивідуалізм», деконструкція, інтерсуб'єктивний зв'язок Я – Інший

«Private Self» in the situation of the «disappearance» of the Other: the paradox of redundancy

Olena Khodus, Oles Honchar Dnipro National University

The article is devoted to the study of the problem of organizing the private life, which is formed and changed in the complex interaction of the Self with the Other. It is claimed that in the present mode of production of subjectivity there has been a significant performance related to the extension of the «private self». It is emphasized that the problem of our time is not in itself privacy or even the ease with which digital technologies facilitate access to the intimate, hidden aspects of our lives, but the loss of the individual's ability to live in private as such, loss of privacy, autonomy, fear of remaining Alone with you, reducing the need to hide something. The consequence of this is the desire for a life «alone with everybody», which is a clear result of particular conflicts of individual and collective subjectivity. It is determined that the «scattering» of private semantics throughout the «social body» was a natural result of a specific ontology of the present time, which is denoted by the (re)configuration of the intersubjective connection of the Self - the Other, namely, the redefinition of the status of the Other (Great Other and various «real» others - authorities from the environment of the subject) against the background of «over-sufficiency» of the Self. The post-social, simulation, hyper-real order of constructing the I-Other relationship is emphasized. Such its properties condition a situation of potential (in)attention to the Other, (in)certainty of the Other, radical «liquidation of the Other». It is stated that in the situation of «missing Other», «statistical Other», «artificial / mediated Other», the limits and limits of one's Self are questioned, that is, the sense of «secret life» disappears. It is said that private life is organized today in the format of a «publicly organized event» (in terminology by L. Theveno). It is determined that as the subject becomes involved in the most public mode of interaction, his attitude towards himself will find manifestation in the mode of expressive desire for self-expression, which can often acquire quite bold and frank forms of self-objectification. It is justified that in any case such a construction of privacy is marked by obvious redundancy. On the one hand, it turns out to be a kind of spectacle made up of various visually designed elements – personal stories, cases from private everyday life, personal emotional and

physical representations aimed at creating an «impression». On the other hand, excess privacy, being the epiphenomenon of modern techno-capitalism of the neoliberal sense, emerges as an effective resource for utilitarian (self)exploitation and potential commercialization of self.

Keywords: *emancipation of subjectivity, privacy, post-sociality, pragmatic regimes, «new individualism», deconstruction, intersubjective connection the Self – the Other*

«Приватное Я» в ситуации «исчезновения» Другого: парадокс избыточности

Елена Ходус, Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара

В статье исследовательский интерес сфокусирован на проблеме конституирования приватного порядка жизни, который образуется и изменяется в сложном взаимодействии отношений «собственного Я» с Другим. Утверждается, что в условиях информационно-медийного общества, дополненного неолиберальной идеологией, приватность как то, что, как правило, находится вне зоны видимости и требует определенной «обрамленности», напротив, заявляет о себе в формате «публичного обоснования» – публично организованной события (в терминологии Л. Тевено), то есть современная субъективность демонстрирует радикальную открытость «приватного Я». Отмечается, что признаком именно такой конфигурации современной приватности становится избыточность/«избыток внутреннего», направленного вовне. Речь идет об эгоистическом самовыражении, которое приобретает сегодня характер навязчивой идеи и побуждает индивида открывать/манифестировать свой приватный мир (интимные чувства, желания, мысли, действия, вещи, слова, практики). С учетом указанных обстоятельств предложено добавить к онто-феноменальным маркерам приватного принципиально новые категории – «видимость», «транспарентность», «экспануемость». Доказано, что такая онтологическая перверсия оказалась возможной в результате трансформации взаимоотношений между Я и Другим так, будто мира Другого не существует, точнее – устраняется инаковость, негативность Другого, которая, как правило, требует отчуждения, сокрытия, сокровенности, уединенности. Установлено, что формально структура Другого сохраняется, но происходит нарушение самой системы восприятия. И если в практическом плане, на уровне фактического проявления инаковость никогда не может быть устранена (всегда нужен тот, кто подтверждает наше собственное существование), то в экзистенциальном смысле Другой для современного субъекта уже не является самоочевидным фактом («отсутствующий Другой», «статистический Другой», «искусственный/ медиатизированный Другой»).

Ключевые слова: *эмансипация субъективности, приватность, постсоциальность, прагматичные режимы, «новый индивидуализм», деконструкция, интересубъективная связь Я – Другой*

Постановка проблемы.

Характерною ознакою сучасності виступає надмірна зосередженість індивіда на власному Я, що спричиняє граничну персоналізацію усіх сфер життя, породжує запит на вільне (само)здійснення у дусі цінностей «нового індивідуалізму». Там, де йдеться про новий індивідуалізм (З. Бауман, Д. Белл, А. Етціоні, К. Леш, Ж. Ліповецькі, А. Макінтайр, Ч. Тейлор), мається на увазі не стільки ліберальна ідеологія концентрації на особистих інтересах, які, до речі, не заперечують колегіальності, конвенційності і розумного (само)обмеження заради інтересів групи, скільки комплекс ідей, що обґрунтовують надзвичайно зростаючу свободу особи виступати суб'єктом власного життя, бути вільним у своїй соціальній дії. Тут варто підкреслити, що життя у стилі «нового індивідуалізму» – це не просто емансиповане

життя у форматі «я сам», де все визначає особистий інтерес і досвід. У даному випадку ключовим екзистенційним лейтмотивом особистісного буття стає конструкція «я-сам-для-себе». Тобто йдеться про емансипацію нарцисичну, сутнісною особливістю якої, за Ж. Ліповецькі, виявляється «безпрецедентне захоплення власним «Я»», «прагнення зробити благополуччя власного «Я» самоціллю» [20, с. 85, 87] і водночас – тотальна байдужість до іншого (буквально «залиште мене у спокої!» [20, с. 76]). Зважаючи на це, Ж. Ліповецькі зауважує: «Самотність стає буденним явищем, банальністю того ж рівня, що і щоденні наші заняття» [20, с. 76]. У такому соціокультурному контексті святкування «Дня самотності» вже не сприймається нами як щось незвичайне, на кшталт «Дня байбака», «Міжнародного дня без інтернету», «Всесвітнього дня комплементу» і навіть «Дня селфі», проти-

це вже реальність, що свідчить про зростаючу цінність індивідуального життя автономної/відокремленої людини, котра нарешті відстояла своє право «бути залишеним на одинці» (за висловом американських юристів С. Уоррена і Л. Брендіса).

Спираючись не цей пасаж, можна стверджувати, що новий індивідуалізм спричиняє радикальну деконструкцію інтерсуб'єктивного зв'язку Я – Інший. Деконструкція у даному контексті розуміється нами у суто постструктуралістському сенсі – як техніка інтерпретативної аналітики, що «демонструє особливу чутливість до виявлення нюансів, складних нашарувань культурних кодів і значень» [29]. Узагальнено кажучи, в епістемологічному плані шлях деконструкції – це спроба пояснити/демонтувати приховані сенси, занурені у символічний порядок (інституційні структури, лінгвістичні схеми, концептуальні конструкти, дисциплінарні практики, ідеологічні наративи).

Отже, стосовно досліджуваної нами проблематики аналітична процедура деконструкції означає, з одного боку, деконструкцію сутнісної природи сучасної суб'єктивності, самості (Self), основним модусом буття якої стає буття-в-собі-і-для-себе, а з іншого – власне соціокультурних умов, що упорядковують життя людини саме у такому форматі.

Втім, проблема полягає не лише в тому, що смисложиттєвий модус сучасної людини відчутно звужився до приватної екзистенції, спричиняючи тим самим деформацію колективних соціальних зв'язків і міжособистих відносин. Більш важливим для розуміння екології сучасного життя у суб'єктивному вимірі виявляється питання: чому вільне самовизначення, яке постулює неоліберальний капіталізм, розгортається переважно в режимі гегемонії «приватного Я», унаслідок чого стрижневою рисою сучасності стає активне «захоплення» приватним не типових для себе місць/просторів/територій? Ми маємо на увазі здатність сучасної приватності існувати без усіляких обмежень (фізичних, просторових, вербальних, емоційних, тілесних). Це можна сформулювати таким чином: в умовах інформаційно-медійного суспільства, доповненого неоліберальною ідеологією, приватність як те, що зазвичай перебуває поза зоною видимості і потребує певної «обрамленості», навпроти, заявляє про себе у форматі «публічного обґрунтування» – публічно організованої події (у термінології Л. Тевено [6, с. 69]). Інакше кажучи, сучасна суб'єктивність демонструє радикальну відкритість «приватного Я». У цьому зв'язку можна припустити, що проблемою нашого часу є не сама по собі приватність і навіть не та легкість, з

якою цифрові технології спрощують доступ до інтимних, прихованих сторін нашого життя, але втрата індивідом здатності до приватного існування як такого, втрата навичок відокремленості, автономності, страх залишитися наодинці із собою, послаблення потреби що-небудь приховувати, і як наслідок – гостре бажання життя «наодинці з усіма», що є виразним результируючим моментом особливих колізій індивідуальної і колективної суб'єктивності (інтерсуб'єктивного зв'язку Я – Інший).

Аналіз досліджень і публікацій.

Грунтовною концептуалізацією ідеологічних, культурних, економічних витоків сучасної людської суб'єктивності займаються представники різних інтелектуальних напрямів, зокрема йдеться про роботи Дж. Агамбена, Л. Альтюссера, Р. Барта, Ж. Бодріяра, Ф. Гваттарі, М. Гардта, Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, Ж. Лакана, Ж.-Ф. Ліотара, А. Негрі, А. Рено, Р. Салесла, М. Фуко, З. Баумана, Ж. Ліповецькі, С. Жижека, М. Долар, Б. Стіглера, Дж. Діна, К. Лавалю, Б. Гройса. Загальним поєднуючим моментом теоретичних позицій цих авторів є спроба осмислити суб'єктно утворюючий потенціал неоліберальної парадигми, яка радикально змінює розуміння людиною свого власного життя, принципи індивідуальної поведінки, параметри відносин соціальних суб'єктів один з одним і з суспільними інститутами. У працях цих авторів розкривається відчужена, проблематична природа неоліберального «режиму суб'єктивації». Яскраве уявлення про колізії, що супроводжують цей процес надають понятійні форми на кшталт «імплузії соціального», «смерті суб'єкта», «онтологічної нестачі», «зникнення», «бажання», «спокуси», «розчинення», «спустошення», які вживаються для (ре)інтерпретації досвіду, так би мовити, емансипованої самоті (Self).

Мета і завдання дослідження.

Відповідно мета статті полягає у спробі пояснити особливості конфігурації сучасної приватності, домінантною ознакою якої стає надмірність/«надлишок внутрішнього», спрямованого назовні. Ідеться про егоїстичне самовираження, яке стає сьогодні певною нав'язливою ідеєю і спонукає індивіда відкривати/експонувати/маніфестувати свій приватний світ (найінтимніші почуття, бажання, думки, дії, речі, слова, практики). Вочевидь, ця онтологічна перверзія виявилась можливою внаслідок трансформації взаємовідносин між Я та Іншим так, нібито світу Іншого не існує, точніше – скасовується інакшість, негативність Іншого, яка зазвичай потребує відчуженості, приховування, потаємності, відокремленості.

Виклад основного матеріалу. Отже, ми виходимо з фундаментальної передумови: конфігурація приватності як така закладається певним порядком організації взаємних залежностей Я – Інший. Це твердження ґрунтується на логіці, згідно з якою феноменальна граничність приватності є (спів)масштабною «апріорній структурі Іншого» (у термінології Ж. Дельоза [9, с. 401]). При цьому епістемологічний статус фігури Іншого може виявлятися в різноманітних онтологічних формах і символічних метафорах: Інший як прояв деякої зовнішньої інстанції (у дусі Ж. Лакана, Р. Салецл, С. Жижека), «щільної символічної структури, що утворюється із знань, очікувань, упереджень» [31], чи ідеологічних апаратів держави в трактуванні Л. Альтюссера, чи дисциплінарної системи за М. Фуко, або Інший як буквально «Інше Я», інша суб'єктивність (Ж.- П. Сартр, Е. Левінас, Е. Гофман).

У будь якому разі принципово важливим у цьому контексті є функціонал Іншого/інших стосовно Я, а саме:

1) Інший виступає чинником (від)диференціації «системи об'єктів», котрі людина прагне одноосібно привласнити, «приватизувати» («приватна власність», «приватна територія», «приватна інформація», «приватність думок», «приватність відносин»). На це, власне, вказує й конкретно-семантичне наповнення лінгвістичної конструкції приватності, яка розкриває свій зміст у лексемах «прихованого», «конфіденційного», «неофіційного». Отже, Інший виявляється конститутивною умовою підтвердження «автономного Я», виконуючи тим самим роль символічного маркування для позначення простору «особистих історій», навіть більше – роль стіни, яка, за висловом С. Жижека, «дозволяє встановлювати необхідну дистанцію, котра гарантує нам, що Інший не підійде занадто близько» [11];

2) Інший відіграє роль своєрідного «трансцендентного оператора» (термін А. Магуна), який ініціює символічне розрізнення і робить смислову розмітку феноменального поля приватності (приватної «суб'єктивації» в термінології Ж. Лакана). Засновуючись на лаканівській трактовці природи суб'єкта в системі комунікативних координат Реальне – Уявне – Символічне, можна сформулювати таке припущення: у своєму повсякденному конструюванні приватної реальності індивід завжди «природним способом» (на рівні практично-буденного знання) оцінює і сприймає деякі об'єкти і стани як приватні саме тому, що ці об'єкти (їх смисли, семантика, матеріальність) вже ідентифіковані, по-

значені, «названі» приватними в дискурсі Іншого, що розгортається у порядку Символічного;

3) наявність когнітивної фігури Іншого є підґрунтям структурної оформленості приватного буття. Залежно від того, в яких категоріях суб'єкт «прочитує» Іншого (Інший як близький, свій, чужий, (не)формальний, реальний, віртуальний тощо), формується і відповідне відчуття «приватного Я».

Таким чином, ґрунтуючись на цих теоретичних положеннях, можна припустити, що характерне для сьогодення розгортання приватного існування у прагматичному режимі «публічно організованої події» (за Л. Тевено) тісно пов'язана зі змінення екзистенційного статусу Іншого. Найбільш важливими тут видаються такі зміни.

По-перше, розпочнемо з того, що нинішні відносини Я – Інший радикально змінюються в модусі «постсоціального». Показовими в цьому плані є інтелектуальні дискусії останніх десятиліть з їхньою метафорикою «постсоціальних відносин» (К. Кнор-Цетіна), «постлюдської персонології» (Г. Тульчинський), «не-людської (non-humans) онтології» (Б. Латур, М. Каллон, Дж. Ло). Навіть такого поверхневого погляду на концептуальну карту сучасності вистачає, щоб виявити в усіх скільки-небудь впливових напрямках соціальної теорії інтерес до аналізу граничних підстав виробництва соціальності і суб'єктності, опосередкованого до того ж інформаційними і цифровими технологіями, «не-людськими» агентами. Наслідуючи тезу М. Маклуена, можна говорити, що засоби комунікації, будь-які технології, пристрої являють собою «зовнішню проекцію <...> наших фізичних тіл», виступають «розширювачем і прискорювачем нашого чуттєвого життя» [22, с. 55–56].

Одна з найбільш авторитетних дослідниць соціальних відносин у «постсоціальних суспільствах знання» К. Кнор-Цетіна використовує термін «постсоціальне» для опису особливої форми соціальності, яка виникає в результаті експансії об'єктно-центрованого середовища (об'єктуалізації у термінології К. Кнор-Цетіної [15]) у людські взаємини. На думку дослідниці, об'єктно-центроване оточення сьогодні «визначає індивідуальну ідентичність так само, як раніше її визначали спільноти і родина» [16, с. 102]. Саме тому, як вважає К. Кнор-Цетіна, об'єктні світи необхідно включити в розширену концепцію соціальності і соціальних відносин, оскільки сучасна індивідуалізація тісно переплітається з об'єктуалізацією – зі все більшою орієнтацією на об'єкти як на джерела набуття свого «Я», близькості, спільної суб'єктності і соціальної інтеграції [15, с. 279].

Прямим наслідком «ерозії одвічних соціальних відносин» (у термінології К. Кнор-Цетіної) є проблематизація самої можливості автентичного людського існування, яке виявляється опосередкованими цифровими репрезентаціями. Коментуючи характер нинішніх постсоціальних взаємин, відомий французький арт-критик Н. Бурріо зазначає: «З поширенням електронних медіа, парків розваг, зон спілкування та інших подібних форматів соціальності ми виявляємося безпорадними і знедоленими, немов лабораторні щури, приречені нарізувати круги у своїх клітинах, переходячи від одного шматка сиру до іншого» [7, с. 9]. Очевидно, що постсоціальні комунікації лише створюють видимість спілкування, насправді «позбавленого близькості, ніжності, тремтливості людських зустрічей, відваги, що дозволяє зважитися на глибокий еротичний зв'язок» [26, с. 202].

По-друге, спираючись на наведені вище аргументи цілком припустимо говорити про зміни самого типу суб'єктивності. Суб'єкт виявляється замкненим переважно сам на собі і вже неохочий ототожнювати себе з авторитетною фігурою Іншого, того самого, до кого він «може звернутися з вимогою, поставити питання або висунути претензію» [24, с. 75]. Інакше кажучи, фігура Іншого для суб'єкта вже не має тієї повноти присутності та визначального впливу, характерних для модернової картини світу. Пояснюючи специфіку сучасного суб'єктивного сприйняття іншості (світу іншого, іншої суб'єктності) С. Жижек, зокрема, пише: «Нехай інші існують, я їх поважаю, тільки нехай вони не вторгаються в мій особистий простір» [12]. При цьому ми ігноруємо інших «в самому істинному розумінні цього слова, зводячи їх до носіїв абстрактних соціальних функцій» [11]. Через усе це змінюється характер наших інтерсуб'єктивних відносин, усе більше підпорядкованих передусім обчисленню власних вигод. Не випадково соціально-філософська рефлексія останніх років тематизує «трансформацію інтимності» (Е. Гіденс), «корозію характеру» (Р. Сеннет), настання «епохи «слабких зв'язків»» і «короткострокової ментальності» (З. Бауман). Як наслідок, через «фундаментальну байдужість» і «ввічливу неухважність» [11] суб'єкт, що живе у режимі «зацікавленого собою Я», вже не потребує Іншого, як того, хто, за Е. Левінасом, встановлює феноменальну граничність «мого Я», визначає «мою ідентичність», «піддає суду мою свободу» [19]. Встановлюючи дистанцію у відносинах з Іншим, людина у такий спосіб приватизує й індивідуалізує соціальний універсум. Із цього, як стверджує І. Кудряшов, «зароджується

гіперреакція на будь-який контакт – хоч то фізичний, хоч символічний. Уже за останні два десятиліття соціальна чутливість у деяких суспільствах зросла настільки, що люди всерйоз заговорили про «об'єктивацію поглядом», «візуальне згвалтування»» [18].

Цілком очевидно, що за таких умов зовнішні форми авторитету замінюються індивідуальним авторитетом, коли «власне Я», виступаючи як суб'єкт щодо самого себе, набуває виняткового значення. Коментуючи цю тенденцію, Ж. Ліповецькі зазначає: «Моє «Я» вже не перебуває в пеклі, де мешкають чужі «Я» – з якими я змагаюсь або яких зневажаю; все сходиться нанівець, без зайвого галасу й без причини, в пустелі задумливої автономії і нейтральності» [20, с. 76]. Іншими словами, перефразуючи постмодерністську метафору «смерті суб'єкта», можна впевнено говорити про «смерть Іншого» для суб'єкта [28].

Таким чином, необхідність (спів)присутності Іншого в структурі життєсвіту суб'єкта сьогодні виявляється доволі проблематичною. Формально структура Іншого зберігається, але відбувається порушення самої системи сприйняття. І якщо у практичному плані, на рівні фактичного прояву іншості ніколи не може бути усунена (завжди потрібний той, хто підтверджує наше власне існування), то в екзистенційному сенсі Інший для сучасного суб'єкта вже не є самоочевидним фактом. Як вказує Ю. Разінов, «Інший тут (як і взагалі будь-яка інакшість) значимий лише в ролі статиста (курсив наш. – О. Х.) учасника певної сценічної масовки, головним персонажем якої є «власне Я» [23, с. 35].

Резюмуємо: говорячи про відсутність, статичність Іншого, ми фіксуємо передусім радикальну зміну екзистенційних позицій у зв'язці Я – Інший: якщо раніше суб'єкт був жорстко детермінований полем Великого Іншого, визнавав його авторитетність і право на «ідеологічний оклик», то сьогодні, коли деконструйовані будь-які ідентифікаційні метанаративи, суб'єкт сам вільний вибирати референтні для себе форми авторитету, жоден з яких не є домінуючим. При цьому іронія ситуації полягає в тому, що «ми не лише не знаємо, чим наші дії є насправді, не існує навіть глобального механізму регулювання наших взаємодій – ось що насправді означає постмодерне не-існування Великого Іншого» [13, с. 424]. На тлі втрати повноти стосунків Я – Інший, у атмосфері недовіри до усталеного соціального порядку, держави і пов'язаних з нею інститутів влади і контролю суб'єкт, тепер уже самостійно, продовжує пошуки референтного для себе Іншого – як у значенні нових

«правил гри», з якими він міг би співвіднести своє життя і які могли б адекватно пояснити все, що відбувається, так і у значенні нових спільнот, що забезпечують хоч би якесь відчуття (спів)причетності. У цьому нам вбачається парадокс Іншого як конституента «приватного Я»: сьогодні «він не існує, проте функціонує» [25, с. 109], покінчивши при цьому зі своєю власною визначеністю.

По-третє, висловлена вище обставина приводить нас до ще одного важливого аспекту змін у зв'язі Я – Інший, безпосередньо зумовлених специфікою сучасних інститутів соціального контролю. Той факт, що суб'єкти намагаються ігнорувати позицію Іншого, який спостерігає/визначає/контролює, зовсім не означає, що символічні структури втратили свою дієвість. Використовуючи когнітивну матрицю постструктуралізму, можна стверджувати, що символічний Інший, залишаючись як транслятором соціальних смислів, так і їх джерелом, у черговий раз перевизначив «правила гри», тим самим зобов'язавши суб'єкта не лише самостійно обирати значимих Інших, але й нести відповідальність за цей вибір. По суті, йдеться про модифікацію механізмів, за допомогою яких символічний порядок маніпулює нашими бажаннями, суспільними і приватними інтересами.

Зрозуміло, що у такій ситуації говорити про повністю вільну індивідуальність і автономну суб'єктивність не доводиться: навіть якщо вибір уявляється особистою справою людини, він завжди здійснюється на основі доступного «культурного матеріалу» – домінуючих у суспільстві колективних знань, компетенцій, смаків, поглядів і переконань. Тут важливий акцент саме на тому, як людина обирає; нині цей акцент зміщується від зовнішнього контролю, що вимагає суворої відповідності нормі, до сучасних правил, які є скоріше технічними засобами, що швидко змінюються. Їх завдання – допомогти зробити «правильний вибір». Важливо підкреслити, що ефект підпорядкування встановленому порядку досягається без жодного примусу, винятково через «розкриття напрямів, за якими індивіди самотужки, з допомогою експертів або з Божою допомогою працюватимуть над якістю свого життя, прийматимуть рішення про характер і розміри наданих у відчуттях щастя, здоров'я, мудрості» [30, с. 125]. Цілком очевидно також, що експресивний характер приватності є безпосередньо пов'язаним з природою сучасної влади, ключовим механізмом реалізації якої стає спокуса.

У сучасній культурі медійної симуляції спокуса – це та ж сама влада, проте її «маневри, тактики,

техніки, диспозитиви» (слідуючи термінології М. Фуко [27, с. 190]) використовують дещо інші форми соціального примусу, точніше «спокуси». Замість репресій, прямого нагляду і контролю (шляхом обмежень, заборон, покарань) спокуса, як її описав в однойменній роботі Ж. Бодріяр [1], переходить до «символічного насильства» шляхом візуальних образів, симулякрів, інститутів експертного знання і «терапевтичних» дискурсів, що безпосередньо апелюють до кожного конкретного індивіда.

По-четверте, говорячи про «символічне насильство», в основі якого лежить постмодерністський принцип спокуси, уявляється важливим акцентувати увагу на особливому – симулятивному – порядку конструювання відносин Я – Інший, істотними характеристиками яких є не лише згадана вище постсоціальність, а й (де)центрованість, прозорість, обсценність. Як наслідок, між суб'єктом і «структурою Іншого» («априорного Іншого» або «конкретних інших» у термінології Ж. Дельоза) виникає специфічний ефект потенційної не-уважності (байдужості), тобто ситуації, коли «інший більше не сприймається як інший», коли «більше немає ніяких переходів <...> немає нічого, крім непереборних глибин, абсолютних дистанцій і відмінностей або, навпаки, нестерпних повторів, так схожих на в точності збігаються відріз» [8, с. 406, 402]. З цієї логіки потенційного не-розрізнення випливає, що суб'єкт і його Інший розчиняються один в одному.

Низка постмодерністських авторів, зокрема Ж. Бодріяр, вважають не-уважність соціальним ефектом гіперреальності, створеної цифровими технологіями, телебаченням, новими соціальними медіа. Її відмінна риса – заміна речей, реальних людей і відносин на їхні образи і симулякри, при цьому межа між образом, симулякром і реальністю зникає. У такому контексті фундаментальних трансформацій набуває сама структура відносин Я – Інший, де «штучний» Інший (термін Ж. Бодріяра), сконструйований «формульною» медіакультурою, на відміну від «природного» Іншого, позбавляється своєї визначеності, нормативності, і що принципово важливо, своєї негативності.

Одночасно з цим (де)центрована структура Іншого, що визначає через симулякри нашу систему сприйняття, ставить під сумнів цілісність самості (Self) взагалі, для якої цілком легітимними формами буття стають удаваність, гра, імітація, інсценування, створення «враження». Суб'єкт, що експонує Іншому різноманітні симулякри «власного Я», не спроможний «ані бути самим собою, ані виявити в собі Іншого» [2, с. 181]. Сам Ж. Бодріяр називає

такий стан «хворобою аутизму», підкреслюючи в такий спосіб, що «сьогодні суб'єкт не має Іншого, він живе без двійника, навіть без тіні» [1, с. 10].

Отже, симулятивна природа сучасної медіатизованої реальності «не визнає Іншого» [1, с. 10], а відтак у стані не-уважності зникає горизонт (у гайдеггерівському сенсі), тобто стирається межа власного Я, пропадає відчуття «таємного життя», що спонукає радикальне розширення приватної самості, яка починає обживати занадто багато просторів. Якщо раніше індивід, опиняючись під прицілом явних і прихованих «спостерігачів», вимушений був захищати своє право на приватність. Звідси – й розуміння приватності як права людини самостійно визначати, які подробиці її життя не повинні покидати, умовно кажучи, межі її будинку. Сьогодні ж, у ситуації «відсутнього Іншого» (Р. Салелл), коли символічний Інший нестримно дезінтегрується і не розрізняє себе, втрачає свою «символічну ефективність» (С. Жижек), зникає необхідність будь-що ховати, приховувати, втаювати. У цьому аспекті сформульована колись Ф. Достоєвським формула «Бога немає, отже, все дозволено» якнайточніше характеризує сучасний стан «звільнененої» приватності. Можна перефразувати цю формулу так: «Якщо немає Іншого, то що приховувати?». Словом, сьогодні ніщо не є менш приватним, ніж наше приватне життя. К. Леш справедливо пише, що завдяки засобам масової інформації «нас вже нічого не може шокувати, і менш всього інтимні одкровення про особисте життя <...> Єдина річ, заборонена в нашій культурі виставляння всього напоказ, це схильність захищати» [21, с. 156].

Таким чином, в актуальній сучасності, де ««медійне» стає головним засобом наявності соціального, <...> головним каналом підключення до соціального» [17], медійно опосередкованим виявляється і приватне життя. Тим самим приватність як сфера екзистенційної сокровенності в її соціальному, естетичному, психологічному, онтологічному, прагматичному вимірах згідно з лакановою психоаналітичною термінологією набула символічного характеру, вийшла з Уявного в Символічне. Це означає, що індивідуальний феноменальний досвід переживання приватності (інтимні речі, події, ситуації) активно репрезентується в суспільстві, перевизначається у вербальних і візуальних культурних кодах, стає «політичним», тобто видимим для влади і всіх інших. Тим самим сутнісною рисою сучасного досвіду приватності, стає, як показав Ж. Бодріяр, обценність. Як пише французький теоретик, «обценне починається пе-

редусім там, де більше немає спектаклю, де немає сцени, де все стає прозорим і безпосередньо видимим, де всяка річ виставлена в жорсткому і безжальному світлі інформації і комунікації» [4].

Для приватності подібний «трансфер» має подвійний ефект – надлишковості і нестачі одночасно. Якщо розглядати приватність з цих позицій, то з нею відбувається рівно те, про що писав у «Символічному обміні в смерті» Ж. Бодріяр: будь-який феномен існує доти, поки він є «самостійною сутністю», але щойно він стає об'єктом репрезентації, «поглинається гіперреальністю коду і симуляції» – він зникає («звільняється»), перетворюється на «операційний симулякр» [5, с. 20; 45; 47]. При цьому важливим для логіки нашого аналізу є наступне твердження Ж. Бодріяра: «Ідеальним змістом усяких таких звільнень виявляються примари» [5, с. 46]. Відтак очевидно, що в ситуації обценності «звільнене» приватне життя стає тією «примарою», так само як і публічна сфера. За С. Жижеком, у процесі публічної демонстрації інтимних деталей зникає саме публічне життя, «публічна сфера, в котрій ти дієш як символічний агент, який не зводиться до приватного індивіда, до сукупності інтимних властивостей, бажань, травм» [10].

При цьому іронія ситуації полягає у своєрідній перверзії: тепер сфера публічного репрезентує себе, використовуючи метафори, правила і драматургію приватності. Саме на цю обставину і звертає увагу І. Каспе, зазначаючи, що «чим популярнішою є установка на відособлення приватного простору, тим активніше він виноситься на «публіку»» [14]. Приватність, таким чином, перетворюється на сферу-поза-домом, тоді як публічний дискурс, навпаки, активно запозичує «мову» приватних комунікацій, внаслідок чого достає змін сам порядок Символічного.

Висновки.

Роблячи висновок, підкреслимо, що у сучасному режимі виробництва суб'єктивності відбувся істотний перформатив, пов'язаний з розширенням «приватного Я». «Розсіювання» приватної семантики по всьому «соціальному тілу» виявилось закономірним підсумком специфічної онтології сучасності, трансформації інтерсуб'єктивної зв'язки Я – Інший, зміни форми соціального контролю, пов'язаного з метаморфозами сучасної влади-знання, перевизначенням статусу Іншого (Великого Іншого та різних «реальних» інших – авторитетів із безпосереднього оточення суб'єкта) на тлі «над-достатності» власного Я. Наслідуючи Ж. Бодріяра, можна стверджувати, що «звільнена» приватність почуттів, здоров'я, тілесності, сексу-

альності, що маніфестує себе у гнучких формах, перетнула «свої штучні і насильно утримувані ззовні межі подружньої спальні, і широкий потік хлинув на вулицю, на естраду, на екрани» [1, с. 10]. Усе це – симптоми активної (ре)конфігурації приватного життя, яке упорядковується сьогодні у форматі «публічно організованої події». Мірою того як суб'єкт виявляється залученим у найбільш публічний режим взаємодій, його ставлення до себе буде знаходити прояв у модусі експресивного прагнення до самовираження, яке нерідко може набувати досить сміливих і відвертих

форм (само)об'єктивації. У будь-якому разі така конструкція приватності відзначена очевидною надлишковістю. З одного боку, вона виявляється різновидом видовища, складеного із різних візуально оформлених елементів – особистих історій, кейсів з приватної повсякденності, персональних емоційно-тілесних репрезентацій, спрямованих на створення «враження». З іншого, надлишкова приватність, будучи епіфеноменом сучасного технокапіталізму неоліберального толку, постає як дієвий ресурс утилітарної (само)експлуатації і потенційної комерціалізації Я.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бодрийяр Ж. Соблазн / пер. с фр. А. Гараджа. Москва : Ad Marginem, 2000. 319 с.
2. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла / пер. с фр. Москва : Добросвет, КДУ, 2014. 260 с.
3. Бодрийяр Ж. Америка / пер. с фр. Д. Калугина. Санкт-Петербург : «Владимир Даль», 2000. 206 с.
4. Бодрийяр Ж. Экстаз коммуникации. URL: <http://ivanem.chat.ru/extaz.htm>.
5. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / пер. с фр. С. Зенкина. Москва : Добросвет, 2000. 387 с.
6. Болтански Л., Тевено Л. Социология критической способности. Журнал социологии и социальной антропологии. 2000. Т. III, № 3. С. 66–83.
7. Буррио Н. Реляционная эстетика. Постпродукция / пер. с фр. А. Шестаков. Москва : Ад Маргинем Пресс, 2016. 216 с.
8. Делез Ж. Логика смысла / пер. с фр. Москва : «Раритет»; Екатеринбург : «Деловая книга», 1998. 480 с.
9. Делез Ж. Мишель Турнье и мир без Другого. Логика смысла. Москва : «Раритет»; Екатеринбург : «Деловая книга», 1998. С. 395–442.
10. Жижек С. «Викиликс», или когда срывать маски наш долг. URL: <http://russ.ru/Mirovaya-povestka/Vikiliks-ili-kogda-sryvat-maski-nash-dolg>.
11. Жижек С. Возлюби мертвого ближнего своего. Художественный журнал. 2001. № 40. URL: <http://moscowartmagazine.com/issue/88/article/1944>.
12. Жижек С. Казус Брейвика, или чего хочет Европа. URL: <http://russ.ru/Mirovaya-povestka/Kazus-Brejkika-ili-chego-hochet-Evrope>.
13. Жижек С. Драгливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології / пер. з англ. Р. Димерець. Київ : ППС-2002, 2008. 510 с.
14. Каспэ И. Дом на экране: атрибуты и символы домашнего пространства в интернет-средах. Проект «Russian-Cyberspace» Института русской и советской культуры им. Лотмана (Рурский университет). Бохум, 2005. URL: http://www.ruhr-uni-bochum.de/russ-cyb/library/texts/ru/kaspe_home.
15. Кнорр-Цетина К. Социальность и объекты. Социальные отношения в постсоциальных обществах знания. Социология вещей: сб. статей / под ред. В. Вахштайна. Москва : Издат. Дом «Территория будущего», 2006. С. 267–307.
16. Кнорр-Цетина К. Объектная социальность: общественные отношения в постсоциальных обществах знания. Журнал социологии и социальной антропологии. 2002. Том V, № 1. С. 101–124.
17. Костюк В. Медийное/сетевое опосредование как социальное опосредование. Топос: философско-культурологический журнал. 2014. № 2–3. URL: http://topos.ehu.lt/wp-content/uploads/2015/04/Topos-2-3_2014-Konstantiuk.pdf.
18. Кудряшов И. Аллергия на кибер-кожу: гонзо-заметка о сексуальности будущего. URL: <https://syg.ma/@ivan-kudriashov/allierghia-na-kibierkozhu-ghonzo-zamietka-o-sieksualnosti-budushchiegho>.
19. Левинас Э. Избранное: Тотальность и Бесконечное. Москва, Санкт-Петербург : Универс. кн., 2000. 416 с.
20. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / пер. с фр. В. Кузнецова. Санкт-Петербург : Изд-во «Владимир Даль», 2001. 336 с.
21. Лэш К. Восстание элит и предательство демократии / пер. с англ. Москва : Изд-во «Логос», «Прогресс», 2002. 224 с.
22. Маклюэн М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова. Москва : «Канон-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. 464 с.
23. Разинов Ю. Я как объективная ошибка. Самара : Универс-групп, 2006. 262 с.
24. Салецл Р. Тирания выбора / пер. с англ. В. Мазина. Москва : Издат. дом «Дело», 2014. 159 с.
25. Салецл Р. (Из)Вращения любви и ненависти / пер. с англ. В. Мазина. Москва : Художественный журнал, 1999. 208 с.
26. Слотердайк П., Хайнрихс Г.-Ю. Солнце и смерть: диалогические исследования / пер. с нем. Санкт-Петербург : Изд-во Ивана Лимбаха, 2015. 608 с.

27. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / пер. с франц. Москва : Касталь, 1996. 448 с.
28. Ходус Е. Приватность как локус личностного существования: актуальные тенденции. Гилея: науковий вісник: збірник наукових праць. 2014. Вип. 87. С. 257–261.
29. Штегмайер В. Жак Деррида: деконструкция европейского мышления. Баланс. Герменевтика и деконструкция / под ред Штегмайера В., Франка Х., Маркова Б. Санкт-Петербург, 1999. URL: <http://anthropology.ru/ru/text/shtegmayer-v/zhak-derrida-dekonstrukciya-evropeyskogo-myshleniya-balans>.
30. Яцино М. Культура индивидуализма / пер. с польск. А. Комаристова. Харьков : Гуманитарный центр, 2012. 280 с.
31. Žižek S. Ideology Is the Original Augmented Reality. How we fill gaps in our everyday experiences. URL: <http://mitp.nautil.us/feature/271/ideology-is-the-original-augmented-reality>.

REFERENCES

1. Bodriiia, Zh. (2000). *Soblazn [Seduction]*. (A. Garadzha, Trans.). Moskva: Ad Marginem [in Russian].
2. Bodriiia, Zh. (2014). *Prozrachnost zla [The Transparency of Evil]*. Moskva: Dobrosvet, KDU [in Russian].
3. Bodriiia, Zh. (2000). *Amerika [America]*. (D. Kalugin, Trans.). Sankt-Peterburg: Izd-vo "Vladimir Dal'" [in Russian].
4. Bodriiia, Zh. Ekstaz komunikatsii [The Ecstasy of Communication]. Retrieved from <http://ivanem.chat.ru/extaz.htm> [in Russian].
5. Bodriiia, Zh. (2000). *Simvolicheskii obmen i smert [Symbolic Exchange and Death]*. (S. Zenkin, Trans.). Moskva: Dobrosvet [in Russian].
6. Boltanski, L., & Teveno, L. (2000). Sotsiologičeskaia kritičeskoi sposobnosti [Sociology of critical ability]. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii – The Journal of Sociology and Social Anthropology*, III (3), 66–83 [in Russian].
7. Burrio, N. (2016). *Relatsionnaia estetika. Postproduktciia [Relational Aesthetics. Postproduction]*. (A. Shestakov, Trans.). Moskva: Ad Marginem Press [in Russian].
8. Delez, Zh. (1998). *Logika smysla [The logic of sense]*. Moskva: "Raritet"; Ekaterinburg: "Delovaja kniga" [in Russian].
9. Delez, Zh. (1998). Mishel Turne i mir bez Drugogo [Michelle Tournai and a world without the Other]. *Logika smysla – The logic of sense*. (pp. 395–442). Moskva: "Raritet"; Ekaterinburg: "Delovaja kniga" [in Russian].
10. Zhizhek, S. (2010). "Vikiliks", ili kogda sryvat maski nash dolg. [WikiLeaks, or when to dismantle masks is our duty]. *Russkii zhurnal – Russian Journal*. Retrieved from: <http://russ.ru/Mirovaya-povestka/Vikiliks-ili-kogda-sryvat-maski-nash-dolg> [in Russian].
11. Zhizhek, S. (2001). Vozliubi mertvogo blizhnego svoego [Love your dead neighbor]. *Khudozhestvennyi zhurnal – Moscow Art Magazine*, 40. Retrieved from <http://moscowartmagazine.com/issue/88/article/1944> [in Russian].
12. Zhizhek, S. (2008). Kazus Breivika, ili chego khochet Evropa. [Breivik's case, or what Europe wants] *Russkii zhurnal – Russian Journal*. Retrieved from <http://russ.ru/Mirovaya-povestka/Kazus-Breivika-ili-chego-hochet-Evropa> [in Russian].
13. Zhizhek, S. (2008). *Drazhlivii sub'ekt: vidsutnii tcentr politichnoi ontologii [The Sublime Object of Ideology]*. (R. Dimerec', Trans.). Kyiv: PPS-2002 [in Ukrainian].
14. Kaspe, I. (2005). *Dom na ekrane: atributy i simvolu domashnego prostranstva v internet-sredakh*. [Home on screen: attributes and symbols of home space in Internet environments.]. *Proekt «Russian-Cyberspace» Instituta russkoi i sovetskoi kultury im. Lotmana (Rurskii universitet) – The project "Russian-Cyberspace" Institute of Russian and Soviet Culture. Lotman (Ruhr University)*. Bokhum. Retrieved from http://www.ruhr-uni-bochum.de/russ-cyb/library/texts/ru/kaspe_home [in Russian].
15. Knorr-Tsetina, K. (2006). Sotsialnost i obekty. Sotsialnye otnosheniia v postsotsialnykh obshchestvakh znaniia [Sociality wity Objects. Social Relations in Post-Social Knowledge Societies]. *Sotsiologičeskaia veshchei – Sociology of things*. V. Vahstajn (Ed.). (pp. 267–307). Moskva [in Russian].
16. Knorr-Tsetina, K. (2002). Obektnaia sotsialnost: obshchestvennye otnosheniia v postsotsialnykh obshchestvakh znaniia [Object sociality: Social Relations in Post-social Knowledge Societies]. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii – The Journal of Sociology and Social Anthropology*, V (1), 101–124 [in Russian].
17. Kostiuik, V. (2014). Mediinoe/setevoe oposredovanie kak sotsialnoe oposredovanie [Media / network mediation as social mediation]. *Topos: filosofsko-kulturologicheskii zhurnal – Topos: journal for philosophy and cultural studies*, 2–3. Retrieved from http://topos.ehu.lt/wp-content/uploads/2015/04/Topos-2-3_2014-Konstantiuk.pdf [in Russian].
18. Kudriashov, I. (2019). *Allergiia na kiber-kozh: gonzo-zametka o seksualnosti budushchego. [Cyber-skin allergy: a gonzo-note on the sexuality of the future]*. Retrieved from <https://syg.ma/@ivan-kudriashov/allierghii-na-kibierkozh-ghonzo-zamietka-o-sieksualnosti-budushchiegho> [in Russian].
19. Levinas, E. (2000). *Izbrannoe: Totalnost i Beskonechnoe [Totality and Infinity: An Essay on Exteriority]*. Moskva, Sankt-Peterburg: Univers. kn. [in Russian].
20. Lipovetcki, Zh. (2001). *Era pustoty. Esse o sovremennom individualizme [The Era of Emptiness. Essays on Contemporary Individualism]*. (V. Kuznecov, Trans.). Sankt-Peterburg: Izd-vo "Vladimir Dal'" [in Russian].
21. Lesh, K. (2002). *Vosstanie elit i predatelstvo demokratii [Rise of the Elites and Betrayal of Democracy]*. Moskva: Izd-vo "Logos", "Progress" [in Russian].

22. Makliuen, M. (2003). *Ponimanie media: Vneshnie rasshireniia cheloveka* [Understanding Media: The Extensions of Man]. (V. Nikolaeva, Trans.). Moskva: "Kanon-press-C", "Kuchkovo pole" [in Russian].
23. Razinov, Iu. (2006). *Ia kak obektivnaia oshibka* [I am like an objective error]. Samara: Univers-grupp [in Russian].
24. Saletcl, R. (2014). *Tiraniia vybora* [The Tyranny of Choice]. (V. Mazina, Trans.). Moskva: Izdat. dom "Delo" [in Russian].
25. Saletcl, R. (1999). (Iz) *Vrashcheniia liubvi i nenavisti* [(Per)versions of love and hate]. (V. Mazina, Trans.). Moskva: Hudozhestvennyi zhurnal [in Russian].
26. Sloterdijk, P., & Khainrikhs, G.-Iu. (2015). *Solntse i smert: dialogicheskie issledovaniia* [The Sun and Death: Dialogue Studies]. Sankt-Peterburg: Izd-vo Ivana Limbaha [in Russian].
27. Fuko, M. (1996). *Volia k istine: po tu storonu znaniia, vlasti i seksualnosti. Raboty raznykh let.* [The will to truth: beyond knowledge, power and sexuality. Works of different years]. Moskva: Kastal' [in Russian].
28. Khodus, E. (2014). Privatnost kak lokus lichnostnogo sushchestvaniia: aktualnye tendentsii [Privacy as a locus of personal existence: actual trends]. *Gileia: nauchii visnik: zbirnik nauchivkh prats – Gileya*, 87, 257–261 [in Russian].
29. Shtegmaier, V. (1999). Zhak Derrida: dekonstruktsiia evropeiskogo myshleniia. Balans [Jacques Derrida: The Deconstruction of European Thinking. Balance]. *Germenevtika i dekonstruktsiia – Hermeneutics and deconstruction*. V. Shtegmajer, H. Franko, B. Markov (Eds.). Sankt-Peterburg. Retrieved from <http://anthropology.ru/ru/text/shtegmajer-v/zhak-derrida-dekonstruktsiia-evropeiskogo-myshleniia-balans> [in Russian].
30. Iacino, M. (2012). *Kultura individualizma* [Culture of Individualism]. (A. Komaristov, Trans.). Kharkov [in Russian].
31. Žižek, S. (2017). *Ideology Is the Original Augmented Reality. How we fill gaps in our everyday experiences*. Retrieved from <http://mitp.nautil.us/feature/271/ideology-is-the-original-augmented-reality>.

Ходус Олена Володимирівна

Доктор філософських наук, доцент
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
49010, Дніпро, просп. Гагаріна, 72

Email: hodus2@ukr.net

Khodus Olena

Doctor of Philosophical sciences, Assoc. Prof.
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Av, Dnipro, 49010, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9566-6128

Цитування: Ходус О. В. «Приватне Я» в ситуації «зникнення» Іншого: парадокс надлишковості. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2019. Т. 22, № 11. С. 15-24.

Citation: Khodus, O.V. (2019). «Pryvatne Ya» v sytuatsii «znyknennia» Inshoho: paradoks nadlyshkovosti [«Private Self» in the situation of the «disappearance» of the Other: the paradox of redundancy]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (11), 15-24.

Стаття надійшла / Article arrived: 08.10.2019

Схвалено до друку / Accepted: 11.11.2019